Тит Колліандер

Вузький шлях

(Переклад українською Ірини Грицак)

1.

Про ясну і незмінну ціль

Якщо хочеш спасти свою душу і досягнути вічного життя, прокинься від лінивства, перехрестися і скажи: "В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь".Віра здобувається не мріями, а працею. Не слова і роздуми дають нам пізнання Бога, а досвід. Ми знаємо, щоб перевітрити кімнату потрібно відчинити вікно. Щоб засмагнути , потрібно вийти на сонце. Віра не досягається іншим способом; ніякої цілі не осягнеш, залишаючись у бездіяльному очікуванні, – кажуть святі отці. Нехай прикладом для нас буде блудний син, який вставши, пішов до батька свого (Лк.15:20).

Як би низько ти не впав, якими земними путами ти не був би пов'язаний, ніколи не пізно встати. Недарма в Писанні підкреслено, що Аврааму було 75 років, коли він пустився в дорогу, і що робітник, який прийшов в одинадцятій годині, отримав ту ж винагороду, як і робітник, який прийшов о першій годині.

Надто рано теж не може бути. Лісову пожежу необхідно гасити якомога швидше, з самого початку; ти ж не хочеш бачити свою душу спустошену й обвуглену. Вже в хрещенні тобі було доручено вести невидиму боротьбу з ворогами твоєї душі... Отож починай боротьбу негайно! Ти вже достатньо зволікав і через байдужість та лінь втратив багато дорогоцінного часу. Тому ти повинен почувати себе, немов би починаючи все з початку, оскільки чистоту, отриману при хрещенні, ти

втратив і знівечив. Отже, встань і дій зараз же. Не відкладай свого наміру до вечора, чи до завтра, чи до закінчення початих тобою справ. Відкладання може стати фатальним.

Ні, в цей час, в цю мить твого рішення, докажи на ділі відречення від свого старого "я", почни нове життя, поставивши собі нову ціль, і йди цим новим шляхом. Встань без страху і скажи: Господи, дай мені з цієї миті закласти благий початок. Поможи мені! Бо перш за все ти потребуєш Божої допомоги. Міцно дотримуйся свого наміру і не оглядайся назад. Жінка Лота, оглянувшись, перетворилася в соляний стовп – це для нас попереджуючий приклад (Бт.19:26).Ти скинув з себе стару людину, забудь її. Як і Авраам ти почув голос Бога: Вийди від своєї землі і від родини своєї, і з дому батька свого в землю, яку Я покажу тобі (Бт.12:1). На цю землю віднині ти повинен звернути всю свою увагу.

2.

Про недостатність людської сили

Святі Отці одноголосно твердять: Перше, про що ти повинен пам'ятати, це ні за яких обставин не надіятися на самого себе. Боротьба, яка чекає на тебе, є надзвичайно важкою, і тільки твоєї власної людської сили цілком недостатньо для цього. Покладаючись лише на свою силу, ти впадеш і бажання продовжувати боротьбу вичерпається. Лише Господь, може надати тобі бажану перемогу. Багатьом на початку цієї дороги важко відмовитися від надії на себе. Однак це потрібно перебороти, інакше ми не зможемо рухатися далі. Бо як прийматиме поради, напоумлення і допомогу людина, яка впевнена, що вона все вміє і все знає, і не потребує ніяких вказівок? Через таку стіну самовпевненості не може проникнути жодне проміння світла. Пророк Ісая виголошує: Горе мудрим у власних очах та розумним перед собою самим! (Іс.5:21), і апостол Павло провіщає: не вважайте за мудрих себе! (Рим.12:16). Царство Небесне відкрите немовлятам, а для тих, хто вважає себе мудрими і розумними, Царство Небесне закрите.

Тому ми повинні уважно слідкувати за тим, щоб позбутися надмірної самовпевненості. Ця самовпевненість так вкоренилась у нас, що ми навіть не помічаємо, як вільно вона володіє нашим серцем. І саме ця наша егоцентричність, зверхність і самолюбство є причиною всіх наших труднощів, ув'язнення пристрастями, скорботами і хворобами, як душевними, так і тілесними.

Тому уважно постеж за собою і побачиш, що ти зв'язаний бажанням виконувати свою волю, і тільки свою; цим твоя свобода обмежена і ти блукаєш, ніби в'язень, з ранку до вечора; зараз мені хочеться пити, тепер я хочу встати і знову читати газету, — так ти завжди є в'язнем своїх бажань, і, якщо при виконанні твоїх бажань з'являються якісь перепони, ти стаєш незадоволеним, нетерпеливим і дратівливим. Зазирни у глибину свого серця, і ти побачиш таку ж картину. Це легко помітити по тому неприємному відчутті, яке ти маєш, коли хтось тобі протирічить. Таким чином, ми живемо у неволі, але там, де Дух Господній — там воля (2Кр.3:17).

Таке самопоглинання не може принести нічого доброго. Хіба Господь не дав нам заповідь любити ближнього свого, як самого себе і любити Господа більш за все? Але чи так ми чинимо? Хіба не зайняті наші думки перш за все нашим власним благом? Ні, будь твердо впевнений, що ти сам не можеш зробити нічого доброго і якщо з'явиться у тебе прагнення до добра, то знай, що воно не твоє; воно іде від Джерела добра; це дар Життєдателя. Так само і сили для здійснення цього прагнення не твої, а послані тобі Господом.

3.

Нива нашого серця

Нове життя, яке ти щойно вирішив почати, часто порівнюють з життям рільника. Земля, яку він обробляє, дана йому Богом, як і насіння, сонячне світло, дощ і сходження злаків. Однак праця доручена йому

самому. Якщо рільник хоче отримати рясний врожай, він повинен від ранку до вечора орати і боронувати землю, зрошувати, тому що посіву загрожують різні небезпеки, які можуть знищити врожай. Працю не можна призупиняти, рільник постійно повинен бути пильним; але все-таки врожай цілком залежить від Господа.

Земля, дана нам для обробітку, про яку треба турбуватися і яку потрібно охороняти, це – нива нашого серця. Врожай – це Вічне Життя. Вічне тому, що воно не залежить ні від часу, ні від простору, ні від інших зовнішніх обмежень, це життя справжньої любові, милосердя і світла, яке є безконечним, і саме тому є вічним. Це і є духовне життя в духовній сфері – певний духовний (внутрішній) стан людини. Цей духовний стан набуває свого початку тут і не має кінця; ніщо земне не владне над ним, і шукати його треба в людському серці..

Переслідуй самого себе, — каже св. Ісаак Сірійський, – і ворог твій буде вигнаний твоїм наближенням. Примирися сам із собою, і примириться з тобою небо і земля. Спробуй увійти у свою внутрішню кліть, і ти побачиш кліть небесну, тому що ця і та – одне й те ж, і, увійшовши в одну, побачиш обидві. Драбина в те царство всередині тебе, потаємна в душі твоїй. Занурся в себе самого і, побачивши свій власний гріх, знайдеш там сходи, по яких ти спроможний будеш підійматися. Небесна кліть, про яку говорить св. Ісаак, і є Вічним Життям. Христос називає її Царством Небесним і Царством Божим. "Боже Царство всередині вас" (Лк.17:21). Жити у Христі – означає жити у Вічному Житті..

4.

Про мовчазну і невидиму боротьбу

Тепер, коли ми усвідомили, де відбувається почата нами боротьба і яка її мета, стає зрозумілим, чому цю боротьбу називають невидимою. Все відбувається мовчки в глибині нашого серця, і ще одне, що дуже

важливе і чого навчать св. Отці: тримай свої уста закриті, не говори про свою таємницю. Якщо у лазні відкрити двері, то тепло випарується. Отже, нікому нічого не кажи про своє рішення. Не виказуй жодним словом про почате тобою нове життя, про твої переживання, про той досвід, який, на твою думку, ти здобуваєш. Це стосується лише Господа і тебе, і тільки вас обох. Єдиним винятком буде твій духівник. Мовчати дуже важливо, тому що будь-яке обговорення свого життя і своїх дій дає лише поживу до самолюбства і самовпевненості. А це треба перш за все побороти в собі! Навпаки, у тиші зростає довіра до Господа, Який бачить те, що потаємне; у мовчанні вчишся говорити з Тим, Хто чує без слів. Бо ж до нього ти линеш і на Нього покладаєш всі надії, у вічності не потрібні слова.

Віднині ти повинен пам'ятати, що все, що зустрічається на твоєму шляху, послане тобі Господом, як допомога у твоїй боротьбі. Він один лише знає, що для тебе корисне і чого ти в даний момент потребуєш: у невдачах чи в успіхах, у спокусах чи в падіннях. Ніщо не випадкове, а все тобі посилається для навчання; це ти повинен усвідомити собі, бо таким чином, зростає довіра до Господа, якого ти наслідуєш.

Для успіху на цьому шляху св. Отці дають ще одну настанову: ти повинен дивитися на себе, як на дитину, яка вивчає перші букви, робить перші несміливі кроки. Вся твоя земна мудрість і життєвий досвід зовсім не мають вартості у боротьбі, що на тебе чекає; твоє суспільне становище і земне багатство також не мають ніякого значення. Маєток, що використовується не на служіння Господу, є тягарем, і будь-яке знання, що не спрямоване на очищення серця – безплідне і тому шкідливе, бо воно веде до марнославства. Таке знання називається голим, воно холодне і не породжує любові. Ти повинен залишити всі знання і стати божевільним, щоб зробитися багатим, і стати немічним, якщо хочеш бути сильним.

5.

Про зречення себе і очищення серця

Нагий, нікчемний і немічний, ти підступаєш до найважчого завдання для людини: побороти пристрасть – завжди догоджати тільки собі. Боротьба твоя полягає саме в тому, щоб переслідувати самого себе, бо, поки в тобі панує бажання чинити власну волю, ти не можеш з чистого серця взивати до Господа: "нехай буде воля Твоя". А поки ти високо оцінюєш себе, ти ніколи не зрозумієш, що є насправді цінним: оскільки ти не відмовляєшся від своєї свободи, ти не можеш отримати істинну свободу, де панує тільки одна Воля. Сокровенний шлях святих: "Не давай собі свободи і ти матимеш її".

Сказано: терня і осот породить земля. Тяжко, у поті чола, людина мусить обробляти її. Земля – це ти, твоє власне тіло. Св. Марко каже: тобі не корисне здобуття благ без праці. Легке досягнення породжує високомірність. Але як почати "переслідувати себе"? Це означає відмовитися чинити свою волю, задовольняти свої бажання. Св. Отці радять почати з дрібниць. Як ти можеш загасити великий вогонь, каже Св. Єфрем Сірійський, якщо спочатку не навчишся гасити малий? Якщо ти хочеш звільнитися від пристрасті, переможи спочатку свої дрібні бажання. Не думай, що одне можна відокремити від другого: вони з'єднані як довгий ланцюг чи сітка.

Отже, не варто починати боротися з важкими пороками і поганими звичками, не перемагаючи водночас свої дрібні слабкості: любов до солодощів, балакучість, цікавість, суєтність. Врешті-решт, наші бажання, і великі, і малі, мають одну основу – нашу закоренілу звичку чинити лише свою волю. Напрям нашої волі спотворений. Після гріхопадіння наша воля прагне виконувати лише потяги власного "я". Саме тому наша боротьба і спрямована проти нашої власної волі як такої. І слід боротися постійно і безупинно. Хочеш щось запитати – не питай. Хочеш випити два горнятка кави – пий лише одне. Хочеш подивитися на годинник – не дивись. Хочеш випалити цигарку –відклади, або краще зовсім не пали. Хочеш піти в гості – залишайся вдома. Оце і є переслідувати себе. Так з Божою допомогою, ми приборкуємо свою волю.

Можливо, ти думаєш: хіба це так необхідно? На це св. Отці відповідають іншим питанням: невже ти справді думаєш, що можеш наповнити глечик чистою водою, не виливши спочатку старої і брудної? Чи захочеш ти запросити поважного гостя в кімнату, яка завалена брудом і сміттям? "Ні, той, хто надіється побачити Господа, очищує себе, оскільки Він – чистий", – каже св. євангелист Іван (1Ів.3:3). Очистимо своє серце і викинемо все сміття, що там зібралося, вимиймо забруднену підлогу, вікна і відкриймо їх, щоб світло і повітря проникли в ту світлицю, яку ми приготували як покій для Господа. Одягнемося у чистий одяг, щоб сморід старого не залишився на нас і щоб ми не стали вигнаними геть (Лк.13:28).

Нехай це буде нашою щоденною і щохвилинною працею. Тим самим ми виконаємо заповідь Господа, дану нам через апостола Якова, який каже: очистіть руки, грішні, та серця освятіть, двоєдушні (Як.3:8). А також і апостол Павло закликає: очистімо себе від усякої нечистоти тіла і духа (2 Кр.7:1). Бо зсередини, з людського серця виходять лихі думки, розпуста, крадіж, душогубство, перелюби, здирства, завидюще око, Богозневага, гордощі, безумство. Усе це виходить зсередини – і людину опоганює! Тому Господь також говорить фарисеям: очисти перше середину кухля, щоб чистий він був і назовні" (Мт.23:26).

Наслідуючи ці гасла і починаючи працювати над нашим внутрішнім "я", ми повинні пам'ятати, що ми очищуємо наше серце не заради нас самих. Не заради себе ми чистимо і прибираємо кімнату для гостя, а щоб гість почував себе добре. Чи буде йому добре? – запитуємо ми себе. Чи залишиться він? Всі наші думки лише про нього, ми ж відходимо, не очікуючи ніякої нагороди для себе.

У людській природі є три початки, про які чітко зазначає Микита Стифат: тілесне – коли людина живе, щоб догоджати собі, не думаючи про те, що може завдати шкоди іншому; душевне – коли живе, щоб догодити собі й іншому; духовне – коли людина живе, щоб догодити Господу, не хвилюючись про те, що це може завдати шкоди йому

самому. Перше – нижче людського єства, друге – звичайне, третє – вище єства людського, це і є життям у Христі.

Духовна людина думає духовно, вона надіється коли-небудь почути ангелів, що радіють за грішника, який кається (Лк.15:10), і що тим грішником буде він сам. Так ти повинен відчувати і з цією надією ти повинен працювати, бо Господь дав нам заповідь бути досконалими, як досконалий Отець ваш Небесний (Мт.5:48), і шукайте ж найперше Царства Божого і правди Його (Мт. 6:33). Тому не давай собі ні відпочинку, ні спокою, перш ніж ти не підкориш своє тілесне "я". Постав перед собою завдання знайти у собі всі прикмети існування цього "звіра" і переслідуй його без жалю. Бо тіло бажає противного духові, а дух противного тілу (Гал.5:17). Якщо, працюючи над своїм спасінням, ти боїшся впасти в самозадоволення, чи боїшся, що тобою оволодіє духовна гордість, ти повинен пам'ятати, що той, хто боїться стати гордим, сліпий, бо не бачить, що він вже гордий.

6.

Про боротьбу з бажанням самодогоджування

Сказано: лише деякі підуть вузькою дорогою, що веде до життя, і нам треба спромогтися пройти крізь тісні ворота, бо кажу вам, – багато хто буде намагатися ввійти, та не зможуть! (13:24). Пояснення слід шукати в нашому небажанні переслідувати себе. Можливо, ми перемагаємо у собі великі і нищівні пристрасті, і тільки. Але малим пристрастям ми даємо волю рости, скільки завгодно. Ми не розтрачуємо чуже, не крадемо, але залюбки осуджуємо; не зловживаємо алкоголем, але без міри п'ємо чай і каву. Серце залишається наповнене пристрасними бажаннями, корені не вирвані, і ми блукаємо у хащах, що виросли на ґрунті жалю до себе.

Ти повинен вирвати сам корінь жалю до себе, і тоді ти зрозумієш, що те, що тобі зараз видається незносним, є саме те, що тобі корисне. Ти

дивишся крізь призму жалю до себе і тому твій горизонт вузький. Ти зв'язаний любов'ю до себе – звільнися, і зло відступить від тебе. Усунь в собі згубне бажання до самозадоволення у всіх його формах. Пригаси своє бажання до насолоди. Будь строгий до себе, не давай своєму тілесному "я" ті хабарі, яких воно наполегливо потребує. Бо все дістає силу через повторення, але відмирає, якщо йому не давати поживи. Однак уважно слідкуй при цьому, щоб ти, закриваючи головний вхід злу, не залишив відкриту шпарку, через яку зло може спритно влізти під іншим виглядом.

Чи будеш ти мати користь в тому, що спатимеш на твердій постелі, але разом з тим насолоджуватимешся у ванні? Або намагаєшся позбутися паління, але не опановуєш свій язик? Чи перемагаючи балакучість, читаєш захоплюючі романи? Або не читаєш романів, але даєш волю мріям і солодкому смуткові? Все це – різні види одного і того ж явища: ненаситного бажання задовольнити свою потребу насолоди. Ти повинен викорінити з душі саме бажання жити в задоволенні і насолоді. Ти повинен навчитися любити злидні, скорботи і труднощі. Ти повинен навчитися виконувати заповіді Христа: не пустословити, не прикрашати себе, бути покірним начальству, не дивитись на жінку з пожадливістю, не дратуватися і багато іншого. Бо всі ці заповіді дані нам не для того, щоб ми робили вигляд, ніби їх не існує; милостивий Господь дав їх нам для виконання. "Коли хоче хто йти вслід за Мною, – хай зречеться самого себе..." – каже Господь (Мт.16:24). Він дав нам вільний вибір – "коли хто хоче" і вільну власну працю – зречися себе.

7.

Про перенесення любові з себе самого на Христа

"Якщо ми зречемося себе, то кого ми тоді зустрінемо?" – запитує св. Теофан Затворник, він же дає відповідь: "Тоді ми зустрінемо Бога і ближнього". Першою умовою для того, хто шукає звільнення у Христі, є зречення себе. Тільки таким чином зосередження над нашим існуванням може бути перенесено від нас самих до Христа, який є і Господь, і наш

ближній. Це означає, що весь догляд, піклування і любов, якими ми оточували себе, переносяться природно, непомітно для нас, на Господа, і тим самим і на нашого ближнього (Мт.25:34-40). Лише таким чином, ліва рука не знає, що робить права, й милостиня твоя буде в тайні (Мт.6:3-4).

Поки ми догоджаємо собі, ми не можемо догоджати ближньому на добро для збудування (Рм. 15-2). Наші спроби у цьому напрямі будуть неправдиві, бо вони виникають за нашою власною волею і походять від нашого бажання догоджати самим собі. На це слід звернути особливу увагу, бо ми можемо легко заблукати на дорозі благодіянь і послуг, що задовольняють нас самих, і ця дорога, безумовно, веде до болота самовиправдання. Заглибся в себе, ретельно перевір себе, і ти помітиш, що багато з тих, нібито відчайдушних вчинків виходять з потреби приспати свою совість, тобто – із твоєї постійної звички задовольняти самого себе і жити для того, щоб догоджати лише собі (Рм.15:1).

Для Господа, який є любов, мир і благодать, несуттєві суєта і шум самозадоволення, хоч воно і було б у прихованій формі. Перевір себе: якщо ти засумуєш чи навіть роздратуєшся хоч трохи, зустрічаючи перепону у задуманій тобою справі, тоді знай, – джерело її було мутне. Ти запитаєш, чому? Люди з досвідом скажуть тобі: зовнішні перепони і опір зустрічає тільки той, хто не підкорив свою волю Господу; для Господа перепони немислимі. Дійсно, відчайдушний вчинок не мій, а походить від Господа і тому не може зустріти перепон на своєму шляху. Лише для моїх власних планів, моїх власних бажань працювати, вивчати, відпочивати, їсти чи надавати послугу ближньому, можуть зустрітись перепони , і тому що вони "мої", я засмучуюся.

Але для того, хто йде вузькою дорогою, що веде до життя – до Господа, є тільки одна мислима перепона, і це є його власна гріховна воля. У такому випадку, як може людина засмучуватися, якщо, задумавши щось, не буде допущена до виконання свого бажання? Взагалі, людині не слід будувати плани. Це теж таємниця святих. Не давай вводити себе в оману. Християнин повинен поводитися так, як

поводився Господь (1Ів.2:6), який не шукав волі своєї (Ів.5:30), але був роджений на соломі, постив сорок днів, чував на молитві вночі, виганяв злих духів, зцілював хворих, якому не було де прихилити голову, і, нарешті, який віддав себе на обплювання, бичування і розп'яття.

Подумай, який ти далекий від цього. Постійно запитуй себе: чи чував я у молитві хоча б одну ніч? Чи постив я хоча б одну добу? Чи вигнав хоча б одного злого духа? Чи віддавав я себе без спротиву на образу і биття? Чи розіп'яв я, дійсно, своє тіло, а не шукав завжди перш за все своєї власної волі? (Гл.5:23). Тримай це в пам'яті завжди. Що означає: зречися себе? Хто насправді "зрікається себе", не запитує: чи я щасливий? – Або, чи отримую я заспокоєння? Всі такі питання відпадають, якщо ти дійсно зрікаєшся себе; цим ти вже відмовився від свого бажання щастя, як земного , так і небесного.

8.

Про самозахист від повернення подоланого зла

Перша перемога над собою буде тобі знаком, що ти вступив на шлях. Але не привласнюй ці заслуги своїй силі; лише дякуй Господу – бо ж це Він дав тобі силу – і не радій надмірно, але спіши продовжувати шлях. Інакше, переможене зло може знову повстати і напасти на тебе ззаду. Пам'ятай, ізраїльтяни, завоювавши нову країну, отримали наказ від Господа прогнати всіх мешканців. Це повинно навчити нас проганяти пристрасті.

Тут не має значення сила чи ступінь отриманої перемоги. Вона могла полягати в тому, що ми вранці не випалили цигарки, чи в такій незначній на вигляд речі, що ми не повернули голови для того, щоб кудись подивитись, чи не ловили чийсь погляд. Зовнішнє значення вчинку не є вирішальним. Але мале може бути великим і велике – малим. У нас попереду нескінчена боротьба, і ми завжди повинні бути готові. Для відпочинку часу не дається.

Ще повторюю: мовчи. Нехай ніхто не помічає, чим ти зайнятий. Ти працюєш для Невидимого – нехай і праця твоя буде невидимою. Якщо ти розкидаєш навколо себе крихти, пояснюють святі, то їх залюбки підберуть послані дияволом птахи. Бережи себе від самозадоволення – малий ковток може поглинути плід великої праці. Тому отці радять: чиніть розсудливо, з двох зол вибирай менше. Наодинці бери найгірший кусень, але, якщо хтось дивиться на тебе, притримуйся золотої середини, яка не привертає увагу. Тримайся осторонь, щоб не бути помітним: нехай це буде твоїм постійним правилом. Не говори про себе: як ти спав, що тобі снилося і що з тобою трапилося, не торкайся своїх потреб і справ – все це дає поживу для нашого "я".

Не змінюй також без потреби зовнішню обстановку роботи, місця проживання і т. д. Пам'ятай: нема місця, нема ніякого становища у суспільстві, нема ніяких обставин, які могли б бути непридатними для вибраної тобою боротьби, звичайно, окрім того, що служить безпосередньо пороку. Не шукай підвищення по службі чи посаді: чим нижча твоя службова посада, тим ти вільніший. Будь задоволений сьогоднішніми умовами свого життя. Також не поспішай показувати свої знання і здібності. Не роби зауважень: ні, це не так, а так. Нікому не суперечі і не вступай у суперечку. Ніколи не треба протиставляти свою волю волі ближнього твого. Це все вчить тебе важкому мистецтву покори і примирення. Послух є необхідний.

Без докорів приймай зауваження: будь вдячним, коли тебе присоромлять, чи поставляться до тебе недбало і обійдуть тебе увагою. Але не шукай і принизливих ситуацій: протягом дня вони будуть дані тобі якраз в тій кількості, яка тобі необхідна. На того, хто кланяється і послужливо догоджає, звертають увагу, і, можливо, кажуть: який він слухняний. Але на дійсно смиренного не звертають увагу, – "світ його не знає"(Ів.3:1), для світу він, здебільшого, буває непомітним. Коли Петро, Андрій, Іван і Яків залишили сіті і пішли за Господом (Мт.4), то для своїх братів по ремеслу вони зникли, пропали. Не будь нерішучим: як і вони, не бійся піти з роду цього перелюбного і грішного. Що ти хочеш

здобути, світ чи свою душу? (Мк.8:34,38). "Горе вам, якщо всі люди говоритимуть про вас добре" (Лк.6:26).

9.

Про перемогу над світом

Василій Великий говорить, що з обуреним серцем неможливо приступити до пізнання істини. Тому ми повинні уникати всього, що дає привід до забуття нашої боротьби, що хвилює наше серце, що відволікає нашу увагу чи збуджує, або що турбує. Ми повинні по можливості уникати суєти і турбот про некорисні речі. І навіть тоді, коли ми служимо Господу, ми не повинні "турбуватися і журитися про багато чого", але завжди пам'ятати, що одне тільки потрібне (Лк.10:41).

Для омивання тіла слід зняти одяг. Так само і з серцем; з нього слід зняти зовнішні покривала – оголити його, щоб воно стало доступним для очищаючої і животворної сили Святого Духа. Отже, оголись. Відмовляй собі у всьому, але так, щоб це не було дуже помітно ззовні, від всього, що служить насолоді, задоволенню і зручності, чи розважає, веселить чи голубить твій зір, слух, смак чи інші почуття. "Хто не зі Мною, той проти Мене, і хто не збирає зі Мною, той розкидає"(Мт.12:30). Зменшуй свої щоденні потреби і звички: роби це спокійно, обдумано, без різких переходів, але неухильно. Поступово рви нитки, що зв'язують тебе із зовнішнім світом. "Бо все, що в світі, – пожадливість тілесна, і пожадливість очей, і пиха життєва, не від Отця, але від світу" – і це повстає на душу (1Ів.2:16).

Що таке світ? Тобі не варто уявляти собі його, як щось видиме і доступне. "Світ, – пояснює св. Макарій Єгипетський, – це покров темряви, або вогонь світського духу, який облягає серце і тим самим відриває від Дерева Життя. Світ – це все те, що приваблює нас і задовольняє нашу чутливість, це – наше внутрішнє "я", що не пізнало Господа (Ів.17:25). Світові належать наші пожадливі бажання і

прагнення. Св. Ісаак Сірійський перераховує їх: пристрасть до багатства, до того, щоб збирати якісь речі, тілесна насолода, бажання слави, від якого породжується заздрість; бажання розпоряджатися владою; пихатість від володіння славою; бажання прикрашати себе і подобатися; шукання людської слави, яка буває причиною злопам'ятства; надмірна турбота і страх за здоров'я свого тіла. Все це від світу, і об'єднане разом, обманним шляхом обплутує і тримає нас зв'язаним твердим обручем.

Чи хочеш ти звільнитися? Випробуй себе самого і виясни собі, з чим тобі слід боротися, щоб наблизитися до Бога. Бо "дружба зі світом – то ворожнеча супроти Бога, бо хто хоче бути світові приятелем, той ворогом Божим стається" (Як.4:4). Вільних просторів досягає тільки той, хто покине тісну долину з притаманними її заняттями і задоволеннями. "Не можете Богові служити і мамоні... Ніхто двом панам служити не може" (Мт.6:24). Одночасне перебування в долині і на висотах неможливе.

Щоб полегшити собі шлях вгору і легше скинути зі себе важкий тягар, ти можеш по можливості часто ставити собі такі питання: чому я йду на концерт чи в кіно, для свого задоволення чи задоволення ближнього? Чи розпинаю я тіло, коли їм смачну їжу? Чи роздаю свій маєток (Мт.19:27), дозволяючи собі веселу подорож чи купівлю одягу? Чи умертвлюю і упокорюю я своє тіло, всівшись у зручне крісло? Питання можна урізноманітнити і примножити, співставляючи їх зі своїми життєвими звичками і їхнім співвідношенням до життя за Євангелією. При цьому ти повинен пам'ятати, що "хто вірний у найменшому – і у великому вірний (Лк.16:10). Не бійся страждань, вони допоможуть вийти з тісної долини, в якій ти подорожував у пожадливостях нашого тіла, виконуючи волю тіла й думок (Еф.2:3). Ти повинен ставити собі такі питання нещадно, але лише собі самому. Ніде і ні в якому разі, навіть в думках – іншим. Як тільки ти пропонуєш таке питання своєму ближньому, а не собі, ти привласнюєш собі місце судді, і тим самим сам себе віддаєш під суд. Через це ти втрачаєш усе те, що здобув своєю

поміркованістю; ти зробив один крок вперед, а десять назад, і тоді тобі залишається лише плакати над своєю закостенілістю і пихатістю?

10.

Про наші власні гріхи та гріхи ближнього

Коли ти усвідомив свою власну невартісність, обмеженість і неміч, то, подібно до митника, заволай: Боже, будь милостивий до мене грішного! І додай: згляньсяна мене, Господи, бо я набагато гірший за митаря, бо я не можу не дивитися на фарисея, і дивлячись, моє серце возноситься і каже: дякую, що я не такий, як він. Святі кажуть, що коли ти бачиш темряву у своєму власному серці і неміч своїх власних сил, в тебе не буде потягу до осудження ближнього. Із своєї темряви ти бачиш яскравіше відображення небесного світла у всьому творінні, і ти не помічаєш гріхів інших, бо твої власні гріхи великі.

Бо тільки тоді, коли ти будеш з цілого серця прагнути до досконалості, ти побачиш свою власну недосконалість. І тільки тоді, коли ти усвідомив свою недосконалість, ти можеш вдосконалюватися. Так через неміч народжується досконалість. Тоді даруєтьсятобі той стан, який Ісаак Сірійський обіцяє тим, хто переслідує себе: І ворог твій прогнаний буде наближенням твоїм. Про якого ворога каже св. Отець? Звичайно, про того, який, прийнявши образ змія, відтоді не припиняє навіювати нам незадоволення, нетерпеливість, запальність, гнів, заздрість, страх, відчай, хвилювання, ненависть, знеохочення, байдужість, лінивство, розпач, невірство і взагалі все те, що отруює нам наше існування і що має свої коріння в нашому самолюбстві і жалю до себе.

Як може людина вимагати, щоб їй підкорялись, якщо вона не виконує волі свого Творця? І яка в неї може бути підстава засмучуватися, бути нетерплячою чи дратуватися, якщо не все робиться за її бажанням? Працею вона досягнула звички не мати ніяких бажань, і

все здійснюється саме так, як "вона того хоче", – пояснює Авва Доротей. Її воля злилася з волею Божою і "усе, чого ви в молитві попросите, то одержите і сповниться вам" (Мк.11:24).

Як може заздрити людина, яка не чваниться, але вникаючи в себе, бачить, що всі інші набагато більше заслуговують на похвалу і на повагу, ніж вона? Хіба страх, відчай і хвилювання можливі для того, хто знає, що все, що трапляється з ним, він повинен перенести, як розбійник на хресті, бо належну заплату за вчинки свої беремо (Лк.23:48).

Лінивство відступає від нього, бо він постійно виявляє його у собі; образу не може відчувати той, хто усвідомив свою нікчемність, і ненависть його спрямована виключно на зло, яке гніздиться в його серці, бо воно закриває від нього Господа; він зненавидів до того й свою душу (Лк.14:26). Тоді й невірство не має великої сили в душі, бо він пізнав, що благий Господь (Пс.34:9), тільки Господь підтримує людину. Любов людини зростає, а з нею і віра. За словами Ісаака Сірійського: "він підписав мир з собою, і небо і земля підписали мир з ним". Він збирає плоди покірності. Але це можливо тільки на вузькій дорозі, яку знаходять лише деякі (Мт.7:14).

11.

Про внутрішню боротьбу як засіб для досягнення мети

Звільнившись від зовнішніх пут, тим самим звільняєш внутрішню людину. Коли визволяєшся від зовнішніх турбот, серце визволяється від внутрішніх мук. З цього стає зрозумілим, що та важка боротьба, яку тобі слід вести проти себе самого є лише засобом. Як такий, він не є ні добрим, ні поганим. Святі часто порівнюють його з курсом лікування, який необхідний для покращення здоров'я. Цей курс може бути дуже важким і пов'язаним з виснажливими стражданнями, однак він є лише засобом для покращення здоров'я.

Пам'ятай завжди: ти не робиш нічого доброго своїм стриманням. Чи можна вважати подвигом те, що людина, яка через необережність опинилася засипаною глибоко в копальні, бере сапку і лопату, щоб спробувати вибратися? Навпаки, хіба це не природно, що вона скористається тими знаряддями, які дані їй згори для того, щоб вибратися із задушливого повітря і темряви? Бо ж зворотній вчинок був би безумством.

Скористайтеся прикладом для науки. Інструменти – це знаряддя спасіння, тобто заповіді св. Євангелії, св. Тайни Церкви, до яких може приступати кожен християнин. Не використані тобою, вони не принесуть користі; але якщо ти користуватимешся ними належно, вони відкриють тобі дорогу до свободи й світла. "Через великі утиски треба нам входити у Боже Царство" (Д.14:22). Ми повинні, подібно до засипаної людини, відмовитися від можливості відпочинку і сну; ми повинні, подібно до цієї людини, також намагатися використати кожну хвилину. Тоді, коли інші зайняті своїми маловажними справами або сплять, ми не випускаємо з рук сапку і лопату, тобто молитву, піст, чування і працю "дотримуватись всього, що Я наказав вам". Якщо серцю буде важко погодитися з цим, ми всіма силами нашої волі повинні примусити його підкоритися, і лише тоді можна досягнути свободи.

Яку ж нагороду отримає працюючий? Чи він залишиться без нагороди? У праці вже є нагорода. В тій любові до свободи, в тій надії і вірі, без якої він не взявся би за працю. У праці зростає надія, віра і любов, чим старанніший він, чим менше береже себе, тим більша буде йому нагорода. Він залишається в'язнем серед ув'язнених; він у своїх очах не відрізняє себе від оточуючих; він один із грішників серед грішних людей землі. Але поки люди у безнадійній безпеці сплять, чи щоб згайнувати час, грають в карти, він іде на свою працю, бо він знайшов скарб, і ховає його (Мт.13-44). В його серці Небесне Царство, любов, надія і віра, що коли-небудь він здобуде свободу. Правдиву свободу він поки що бачить лише тьмяно, "ніби у дзеркалі, у загадці" (1Кр.13-12), але в надії він вже вільний: "Надією бо ми спаслися" (Рм.8:24). Надія, яка здійснилася, не є більше надією, – додає апостол.

Коли в'язень насправді здобуде свободу, "буде бачити її лице в лице", він більше не в'язень серед в'язнів землі. Він вже знаходиться у світі свободи, тієї свободи, в якій був створений Адам і яка була повернена нам у Христі. Подібно до в'язня, ми вже вільні у надії, але здійснення спасіння лежить по той бік земного. Тільки там зможемо з вірністю сказати – я спасенний. Бо заповідь "будьте досконалі, як Отець ваш Небесний досконалий", неможливо людям дотриматися тут на землі . Але навіщо нам дана ця заповідь? Святі кажуть, щоб ми вже зараз почали свою працю, маючи перед очима вічність. Ціль свободи людини не в ній самій і не в людині, а в Бозі, каже св. Теофан Затворник. Бо заклик до свободи голосить: покайтеся! І сказано: "Прийдіть до Мене, усі струджені та обтяжені"(Мт.11:28). Струджені чим? Можливо, здобуванням тимчасових благ? Обтяжені чим? Можливо, турботами і хвилюваннями? "Ні, не так", – відповідають святі. Бо що говорить Господь далі? "Візьміть на себе ярмо Моє і навчіться від Мене" (Мт.11:29). Я, Який ніколи не думав про Мої тимчасові блага, ніколи не обтяжував себе земними турботами в той час, коли Я поневірявся по землі.

Яку нагороду дістануть ті, які "трудяться" над своїм спасінням, котрі "обтяжені" боротьбою зі спокусами, як зовнішніми, так і внутрішніми, котрі беруть на себе "ярмо" Христове, живучи так, як Він жив, навчаючись не від ангелів, не від людей, не від книг, але від "Мене", тобто від Мого веління і світла і дії, бо "Я тихий і покірний серцем", помислами і способом мислення? Яку ж нагороду дістануть всі ці люди? Вони віднайдуть душевний спокій; вони отримають полегшу від спокус, турбот, принижень, злості, страху, горя і від усього, що хвилює серце людини. Так пояснює це преп. Іван Ліствичник, і так воно розумілося і переживалося християнами в наступні часи. Бо випробування знову і знову виявляє в серцях тих, які шукають спасіння, істину, що "Ярмо Моє любе, а тягар Мій легкий " для тих, хто любить Мене (Мт.11:30).

" А хто витерпить до кінця, той буде спасенний" (Мт.10:22). Не ті, які відпали і віддалися безчестю; обітниця не стосується їх. Тому ми не повинні розслаблятись. Ми повинні бути твердими, непохитними,

повинні збагачуватися завжди в Господньому ділі, знаючи, що наша праця не марна перед Господом .(1Кр.15:58). Раз почавши, не слід припиняти "чинити діла, гідні покаяння" (Ді.26:20). Відпочинок рівносильний кроку назад.

12

Про послух

У нашій боротьбі із самочинством необхідний і послух. "Послухом ти умертвляєш свої тілесні члени, щоб краще служити духовним", – каже преп. Іван Ліствичник. І ще: "Послух є гробом для власної волі і воскресінням для смирення". Ти повинен пам'ятати, що ти добровільно віддав себе у рабство. Нехай хрест, що ти носиш на шиї, нагадує тобі про це. Через це рабство ти прийдеш до істинної свободи. Чи має раб свою волю? Йому необхідно навчитися послуху. Напевно, ти запитаєш: кого я маю слухати? Святі відповідають: "слухайтеся ваших наставників" (Євр.13:17). Хто ж мої наставники щодо послуху? Де я знайду вчителів? На це св. Отці відповідають: Церква передбачила і це. Тому вона вже з апостольських часів дала нам путівника до святого послуху, який завжди з нами, де б ми не були і в яких би умовах не жили. В місті чи в селі, одружені чи не одружені, багаті чи бідні, завжди і всюди ми маємо можливість виявити послух. Наставником тим є установлені Церквою пости.

Господу не потрібний наш піст. Йому не потрібна навіть наша молитва. Досконалий не має ні в чому нестатку, і не потребує нічого, що ми, Його творіння, могли б Йому дати. Він також від нас нічого не вимагає. Але за словами св.Івана Золотоустого, Він дозволяє нам приносити Йому жертви, ради нашого спасіння. Більшої жертви, ніж самих себе, ми не можемо принести Господу. Це можливо зробити тільки відрікшись від своєї власної волі. Навчаємося ми цього через послух, а послух ми здобуваємо через працю. Найкращу нагоду для послуху подає нам Церква у виконанні встановлених нею постів.

Є в нас ще інші наставники, яким ми можемо виявляти послух. Вони зустрічаються на кожному кроці у нашому щоденному житті, якщо ми тільки будемо уважні до їхнього поклику. Твоїй дружині хочеться, щоб ти взяв свого плаща зі собою, виконай її бажання, щоб виробити у собі послух. Твоя співробітниця просить тебе провести її трохи. Проведи її заради послуху. Без слів дитина потребує догляду і ласки, дай їй цього скільки можеш для вироблення послуху. Не менше, ніж послушник в монастирі, ти можеш знайти нагоду до послуху в себе вдома, на роботі, у спілкуванні з близькими.

Послух знищує багато перепон. Якщо твоє серце звикне не опиратися, ти здобудеш свободу і спокій. Ти підкоряєшся і колючі загороди падають; тоді відкриваються простори для любові. Послухом ти зламаєш свою гордість, свій дух протиріччя, самовпевненість і впертість, які тримають тебе в лещатах. У цих лещатах ти не можеш зустріти Бога любові і свободи. Привчись тішитися кожній зустрічній нагоді до послуху. Шукати їх не треба, бо можна впасти у штучну послужливість, яка безпомилково приведе до самолюбства. Сподівайся на те, що тобі буде послано саме стільки нагод до послуху, скільки тобі треба і такі, які тобі найбільше потрібні. Але якщо ти помітив, що пропустив нагоду, викрий себе, бо ти був схожий на вітрильник, що пропустив порив вітру, не скориставшись ним. Для вітру байдуже, чи був він використаний, чи ні. Але для того, хто пливе, вітер був засобом швидше досягнути цілі. Схожим чином розглядай своє відношення до всього, що посилається нам Богом у поміч.

13.

Про внутрішню кліть душі

Зовнішні прийоми ведуть до тієї боротьби, яка відбувається у глибині. Коли при чищені цибулі поступово здирають лушпиння, пагінець, з якого виростає рослина і тягнеться до світла, оголюється. Там, у глибині, в твоїй внутрішній кліті, ти побачиш небесну світлицю, тому що та і друга, – одне і те ж, – за словами св. Ісаака Сірійського.

Тепер, коли ти важкою працею ввійшов у саму глибину твоєї душі, ти разом зі своїм справжнім обличчям побачиш щось, що св. Макарій Єгипетський порівнює з "повзучим змієм, який гніздиться в так званих глибинах твоєї душі і який умертвляє тебе у найголовніших членах твоєї душі". Тому, якщо ти вбив цього змія, то хвалися чистотою перед Богом, якщо ж ні, то впокорись, як бідний ще і грішний, приступи до Христа і благай про глибини твоєї душі.

Отже, що і як нам почати, нам, які ще ніколи не входили в таємниці свого серця? Стоячи ззовні, будемо гримати постом і молитвою, як велів Господь, сказавши: "стукайте і відчинять вам" (Мт.7:8). Бо стукати означає діяти. І якщо перебуватимемо в слові Господньому, в злиднях, у смиренні і у всіх чеснотах, що вимагаються у заповідях, день і ніч стукаючи в духовні двері Господні, то ми зможемо віднайти те, що шукаємо. Тому що через ці двері можна отримати відкуплення кожному, хто хоче уникнути темряви. Там здобуваємо і можливість пізнати Небесного Царя Христа, – каже св. Макарій.

14.

Про смирення і чування

Той, хто почав внутрішню боротьбу, кожної миті потребує смирення, уваги, протистояння і молитви. Бо треба буде, з допомогою Божою, оволодіти ворогами на рівні думок, відганяти й "розбивати" їх біля дверей серця. Для ведення внутрішньої боротьби необхідно здобути покору, тому що гордий раз і назавжди виключений. Увага необхідна для того, щоб відразу побачити ворога і оберегти серце. Протидія повинна зустрічати кожного ворога, як тільки він буде виявлений. "Бо без Мене нічого чинити не можете ви" (Ів.15:5), тому молитва є основою всієї нашої боротьби. Нехай буде для тебе повчальним такий приклад.

Своєю увагою ти виявляєш ворога, що наближається до дверей твого серця, наприклад: бажання подумати зле про свого ближнього.

Протистоянням волі ти уникаєш цієї спокуси. Але в наступну хвилину ти впадаєш у сильце приємної самозадоволеної думки: який я уважний. Твоя уявна перемога виявилася поразкою. Забракло смирення. Молитвою ти немов би передаєш боротьбу в руки Божі і в тебе не буде приводу до самозадоволення. І незабаром ти переконаєшся, що немає сильнішої зброї, як ім'я Господнє. Той же приклад показує, що боротьбу треба вести безперервно. Бурхливим потоком вриваються ворожі помисли, їх треба якомога швидше зупинити. Апостол Павло у своєму посланні до Єфесян (6:16) порівнює злі помисли з вогненними стрілами лукавого, який безупинно посилає їх. Безперервною повинна бути і наша молитва до Господа, тому що наша боротьба не проти крові і тіла, але проти начальств, проти властей, проти світоправителів цієї темряви, проти піднебесних духів злоби" (Єф.6:12).

Спочатку виникає уявлення помислів чи предмету – привід, – пояснюють св. Отці. Коли ми починаємо співчувати цьому – це вже сукупність. Третій крок – згода і четвертий – здійснення гріха. Ці чотири кроки можуть миттєво йти один за одним, але можуть і чергуватися поступово, так, що можливо ще встигнути відрізнити їх один від одного. Помисли стукають у двері, як крамар. Досить впустити його, як починається розмова про запропоновані товари, і важко вже показати людині на двері, нічого не купивши в неї, хоча і бачиш, що товар поганий. Так доходиш до згоди на купівлю, часто навіть проти власного бажання. Ми виявилися переможені ворожою спокусою.

Про причини говорить Давид: "Всіх безбожних землі буду нищити кожного ранку, щоб з міста Господнього вигубити всіх злочинців" (Пс.100:8), які чинять беззаконня, не буде жити в домі моєму той, хто діє підступно (ст.7). І Мойсей говорить про угоду: "Не складай умови з ними та з їхніми богами" (Вих.23:32). Перший вірш першого псалма має ту ж думку, – кажуть св. Отці. "Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить". Важливо почати говорити з ворогами, коли у брамі вони (Пс.126:5). Оскільки наплив біля воріт твого серця великий, то знай, що сам сатана набирає виду "Ангела Світла" (2Кр..11:14). Тому святі радять нам очищати наші серця від випадкових настроїв і мрій, якого б роду

вони не були. Не в силах людини відрізняти злі наміри від добрих, тільки Один Господь може це зробити. Тому покладемо упование цілком на Господа, добре знаючи, що "якщо Господь не охороняє дім, даремно чуває сторожа при ньому!" (Пс.126:1).

Однак від тебе залежить стерегтися, щоб у серці твоїм не зародилася зла думка (Втор.15:9) і слідкувати, щоб серце не стало місцем ярмарки, де як хвилі змінюються всілякі враження, аж поки ти зовсім не втратиш пильності над тим, що діється. Ярмарка – улюблене місце перебування злодіїв і розбійників, але аж ніяк не ангела миру, якого ти шукаєш. Мир, а тому і Господь миру, уникає таких місць.

Тому Христос сказав нам через свого Апостола: серця ваші освятіть (Як.4:8) і Сам закликає нас: уважайте, чувайте (Мк.13:33). Бо якщо Він, прийшовши, знайде наші серця нечистими, а нас сплячими, то скаже: не знаю вас (Мт. 25:12). І цей час завжди тут, якщо не в цей момент, то в наступний, бо як і Царство Небесне, так і час суду завжди в наших серцях. Якщо сторожа не пильнує, то не збереже і Господь, а якщо не збереже Господь, даремно пильнує сторожа. Тому чуваймо біля дверей нашого серця, неустанно взиваючи до Господа про поміч.

Не спрямовуй свій погляд на ворога, не вступай з ним у суперечку, тому що ти не маєш можливості протистояти йому; зі своїм тисячолітнім досвідом він знає достатньо хитрощів, щоб обеззброїти тебе. Ні, ти стій на сторожі свого серця і нехай погляд твій буде спрямований на небо. Тоді і серце буде всіляко захищене – Господь Сам зішле Своїх ангелів оберігати його. Розумій це так, якщо ти підпадаєш під спокусу, не займайся розглядом і оціненням її, чи роздумами про неї. Тим ти засмутиш своє серце і загубиш час, чого ворог і прагне. Замість того, звернися негайно до Господа з молитвою: "Боже, милостивий, прости мені грішному". І чим швидше ти відвернеш свою думку від спокуси, тим швидше прийде допомога.

Ніколи не покладайся на себе. Ніколи не приймай благого рішення, думаючи, – звичайно, я здолаю. Ніколи не надійся на свої сили і

спроможності протистояти будь-якій спокусі, як малій, так і великій. Думай навпаки: я сам не вистою, якщо впаду в спокусу. Самовпевненість – поганий товариш. Чим менше надієшся на свої сили, тим міцніше ти стоїш. Почувай себе слабким і цілком позбавленим можливості протистояти навіть найменшому помаху злого Духа, тоді ти зі здивуванням зауважиш, що він немає жодної влади над тобою. Бо, вибравши Господа своїм пристановищем, ти незабаром переконаєшся, що тебе зло не спіткає (Пс.90). Єдиним нещастям, якому піддається християнин, є гріх.

Якщо тобі прикро, що ти все-таки впав у спокусу і за це бичуєш себе, постановивши "ніколи так більше не чинити", то це вірна прикмета, що ти на добрій дорозі, – це уражена твоя самовпевненість. Той, хто не надіється на себе, з подякою дивується, що не впав ще глибше, він прославляє Господа за Його своєчасну допомогу, бо інакше він і зараз не піднявся б. Швидко вставши, він творить молитву, починаючи її трикратним "Благословенне Ім'я Господнє".

Розбещена дитина, впавши, довго лежить і плаче. Вона шукає співчуття і ласки для свого заспокоєння. Однак, ти себе не шкодуй, як би боляче тобі не було. Встань зараз же і продовжуй боротьбу. У боротьбі завжди отримують поранення. Лише ангелам властиво ніколи не падати. Отже, молись до Господа, щоб Він простив тебе і не допустив, щоб ти знову впав у гріх. Не поступай за прикладом Адама і не звинувачуй жінку чи диявола, чи ще якусь зовнішню причину. Причина твого падіння у тобі самому. В ту мить, коли господаря не було у твоєму серці, ти дозволив грабіжникам і розбійникам увійти і господарювати там. Молися до Господа, щоб цього не повторилось.

"Що ви робите там у монастирі? "— спитали одного ченця. Він відповів: "Ми падаємо і встаємо, падаємо і встаємо, і знову падаємо і встаємо". Бо мало хвилин у твоєму житті проходять без того, щоб ти щонайменше один раз не впав. Тому молися до Господа, щоб змилосердився над всіма нами. Молись за прощення і милість, про помилування, як просить засуджений до страти злочинець, і пам'ятай,

що лише благодаттю ми спасенні (Еф.2:6). В тебе немає права вимагати свободи чи помилування. Уяви себе на місці раба-втікача, який лежить у ногах свого володаря і просить, щоб його помилували. Такою повинна бути і твоя молитва, якщо ти хочеш наслідувати св. Ісаака Сірійського і " у себе самого заглибитись від гріха, щоб там у глибині знайти шлях догори, по якому зможеш підійматися завжди тільки вверх".

15.

Про молитву

Зі сказаного видно, що молитва – головна і найважливіша зброя у боротьбі. Навчись молитися і ти переможеш всі мислимі злі сили, що нападають на тебе. Молитва є одним крилом, а віра другим, і вони підносять нас до неба. З одним крилом ніхто не може літати. Молитва без віри така ж безглузда, як віра без молитви. Але якщо твоя віра дуже слабка, то ти можеш взивати: Господи, дай мені віру. Ця молитва рідко буває не вислухана. З гірчичного зерна, – каже Господь, – виростає велике дерево (Мт.17:20).

Хто хоче дихати свіжим повітрям і насолоджуватися сонячним світлом, відчиняє вікно. Було б безглуздо сидіти при опущених шторах і говорити: нема світла, нема повітря, нема чим дихати. Нехай цей приклад покаже тобі дію молитви на нас. Сила Божа і милість завжди і всюди доступна всім, але здобути її можна лише бажаючи цього і живучи у вірі. Молитва – це дія, молитися – значить бути вищою мірою діяльним. Для будь-якого роду діяльності потрібний досвід. Говорячи чужою мовою, навчаєшся цієї мови, і молячись, вчишся молитися.

Без молитви не можна й думати знайти те, чого шукаєш. Молитва є початком і основою всіх прагнень до Господа. Молитва запалює першу іскру світла, молитва дає перші передчуття того, що шукаєш. Вона пробуджує і підтримує бажання йти вперед. "Молитва –утвердження миру", – сказав св. Іван Лістичник, а інший святий порівнює всесвіт з

чашею, в якій спочиває Церква Христова, яка утримується молитвою. Молитва є спілкування і єднання людини з Господом. Молитва ніби міст, через який людина переходить від свого тілесного "я" з його спокусами до духовного – з її свободою. Молитва – це оборонна стіна проти горя, меч проти розпачу, вона знищує смуток і підкоряє гнів. Молитва – їжа для душі і просвітлення розуму, вона приносить в теперішнє майбутню радість. Для того, хто щиро молиться, молитва є суддею, судом і престолом. Суддею перед страшним судом, зараз, в даний момент – у твоєму серці.

Молитва і уважність – одне і те ж, бо ти реагуєш молитвою на найменші зміни у твоєму полі зору; те саме робить і серце, в якому твориться молитва. Нехай іншим прикладом для тебе буде павук. Він знаходиться всередині своєї павутини і, тільки відчуваючи наближення найменшої мушки, вбиває її. Такою ж уважною є молитва у серці: вона відчуває найменше наближення ворога і вбиває його. Покинути молитву – це те саме, що піти зі свого вартового посту. Ворота відкриті для спустошуючих орд, і зібрані скарби будуть розграбовані. Хижакам недовго завершити свою справу. Прикладом може служити гнів, який знищує все в одну мить.

16.

Про молитву

Отже, тепер ми розуміємо, що святі отці молитвою називають не тільки молитви ранні і вечірні та молитви, що творяться протягом дня і при починанні якоїсь справи, але для них молитва ототожнюється з постійною молитвою – життям у молитві. "Безперестанку моліться" (1Сл.5:17) – це обов'язкова заповідь. Молитва, яку розуміють саме так, – це наука з наук і мистецтво з мистецтв. Художник працює з глиною, фарбами, словами чи звуками. У міру своїх сил він наповнює їх змістом і красою. Той, хто молиться, працює над живою людиною, своєю молитвою він преображає людину, наповнює її змістом і красою, працюючи спочатку над самим собою і тим самим над іншими.

Вчений вивчає створені предмети і явища. Той, хто молиться, проникає молитвою до Самого Першоджерела творіння. Не в тіло, не в явища життя, а до джерела цього тепла і життя, не до свого власного "я", а до Творця цього "я". Художник чи вчений повинен прикласти багато зусиль і праці, щоб досягнути вершин, однак, бажаної досконалості він ніколи не досягне. Якщо, приступаючи до роботи, завжди чекати Божественного одкровення, то ніколи не навчишся основ свого мистецтва. Скрипаль мусить наполегливо вправлятися, щоб осягнути тайну чутливого інструменту. Наскільки ж чутливіше серце людини!

"Наблизьтеся до Бога, то й Бог наблизиться до вас" (Як.4:8). Від нас залежить почати. Якщо ми зробимо крок назустріч Господу, Він зробить десять кроків до нас. Це Той, який побачивши блудного сина, коли той був ще далеко, побачив його і побіг, впав йому на шию і цілував його (Лк.15:20). Але все-таки колись треба зробити перший невпевнений крок, якщо взагалі хочеш наблизитися до Господа. Нехай не бентежить тебе незручність початку, не поступайся сором'язливості і насмішкуватим голосам ворогів, які стараються запевнити тебе, що ти смішний, що це тільки плоди твоєї фантазії, які не мають ніякого сенсу. Знай, що немає нічого іншого, чого б ворог так боявся, як молитви.

Дитина з великим заохоченням читає все, навчаючись читати краще. Чим більше вчишся якоїсь мови, тим більше хочеться говорити нею і тим більше ця мова подобається. Бажання зростає з надбанням знань. Тренуючись, здобуваєш знання. Зі здобуванням знань збільшується бажання подальшої праці. Не думай, що з молитвою справа є інакше. Не чекай зверху яких-небудь натхнень, раніше ніж ти сам не приступиш до праці. Людина створена для молитви так само, як вона створена говорити та мислити. Але головним чином для молитви, бо Господь поселив людину в саду Едемському, щоб порала його та його доглядала (Бт.2:15). Де тобі знайти сад Едему, як не у своєму серці?

Подібно до Адама, тобі слід оплакувати цей Едем, який ти втратив через свою нестриманість. Тебе покрили фіговим листком і одягнули в

шкіряну одіж (Бут.3:21), в тлінний прах з його пристрастями. Тебе віддаляє від вузького шляху до дерева життя похмуре полум'я земних пристрастей, і лише той, хто переможе ці пристрасті, буде їсти від дерева життя, яке в раю Божім (Об.2:7). Але як важко здобути таку перемогу! Адам порушив лише одну заповідь Господню, а ти порушуєш щоденно і щогодинно всі заповіді, – каже св. Андрій Критський. Озлоблений злочинець, який щогодинно повертається до свого гріха, – це ти, і саме з таких почуттів повинна виходити твоя молитва, щоб досягнути висот. Запеклий злочинець часто не усвідомлює своєї вини, він озлоблений. Те саме і з нами. Не лякайся закам'янілості свого серця – молитва потрохи розчулить його.

17.

Про молитву

Той, хто починає вправлятися у чомусь, робить це не тому, що він вже досягнув чогось, а для того, щоб досягнути потрібних результатів. Коли здобудеш щось, намагаєшся зберегти здобуте, а поки не маєш, намагаєшся здобути те, що шукаєш. Тому почни свою вправу, не чекаючи нічого від себе самого. Якщо ти такий щасливий, що спиш в окремій кімнаті, то ти можеш без труднощів, з увагою дотримуватися вказівок часослова.

Коли ти прокидаєшся вранці, перш ніж зайнятися іншими справами, то встань на молитву, уяви себе перед всевидющим Господом і, зробивши на собі знак св. хреста, промов: "В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь". Потім трохи застановися, щоб врівноважився твій дух, а думки залишили все земне. Тоді промов без поспіху, з сердечною увагою: "Боже, милостивий будь мені грішному". Після цього йдуть всі інші молитви, перш за все молитва до Святого Духа, потім до Пресвятої Трійці, а потім " Отче наш" і всі наступні ранішні молитви. Краще промов деякі з них з увагою, аніж всі з нетерпінням. Ці молитви засновані на церковному досвіді, ти ж є лише однією з багатьох клітин тіла Церкви, тобто тіла Христового. Цими молитвами ти навчаєшся тому послуху,

який необхідний не тільки тілу, але й серцю і розуму для примноження твоєї віри.

Досконалою і правильною молитвою є та, слова якої доходять до свідомості і почуттів. Для цього необхідна увага. Не дозволяй думкам відхилятися вбік, повертай їх знову і знову. Починай заново свою молитву з того місця, де відхилився думкою. Якщо в тебе немає молитовника, то можна також читати з Псалмів. Так молячись, ти вчишся терпеливості і пильності.

Той, хто стоїть біля відчиненого вікна, чує звуки ззовні, інакше і бути не може. Але від його волі залежить, звертати чи не звертати на них увагу. Той, хто молиться, безперервно підлягає напливу сторонніх думок, почуттів і вражень. Протистояти їхньому бурхливому бігу так само марно, як і протистояти руху повітря в кімнаті з відчиненим вікном. Але можна звертати чи не звертати увагу на них. Цього можна навчитися, – кажуть святі, – але не інакше, як через досвід.

Коли молишся, ти сам повинен мовчати. Ти молишся не для того, щоб здійснилися твої власні земні бажання, але молися "Нехай буде воля Твоя". Не личить обтяжувати Господа молитвою про свої суєтні земні бажання. Сам ти повинен мовчати: нехай молитва говорить. "Твоя молитва повинна сполучати чотири дії, – каже Василій Великий, – хвалу, подяку, сповідування гріхів і прохання про помилування".

Не турбуйся і не молись за тимчасові блага, а шукайте ж найперше Царства Божого і Правди Його, а все це вам додасться (Мт.6:33). Той, у кого воля, а тим самим і молитва, не згоджується з волею Божою, зустріне перешкоди в своїх починаннях і буде знову і знову попадати у ворожі сіті. Він впаде у незадоволення, роздратування, гнів, сумнів, нетерпеливість, чи буде стурбований, а в такому стані неможливо творити молитву. Молитва буде нечистою, якщо молячись, осуджуєш у чомусь іншого. Молячись, слід осуджувати лише самого себе. Твоя молитва без самоосудження немає ціни, так як немає ціни молитва при

осудженні іншого. Можливо, ти запитаєш, як навчитися такої молитви? Відповідь така: цього і вчить молитва.

Не бійся своєї внутрішньої сухості. Поживний дощ сходить з висоти, а не з твого закам'янілого ґрунту, на якому ростуть лише терен і осот (Бт.3:18). Тому не чекай ніяких "станів", екстазів, захоплень чи інших відрадних пристрасних почуттів. Молитва існує не для насолоди. Журіться, сумуйте та плачте! (Як.4:9). Пам'ятай про годину смерті і взивай до Господа про милосердя; все решта дається Господом.

18.

Про молитву

Молитва не припиняється на прочитаних ранішніх молитвах. Молитву слід творити впродовж цілого дня. Єпископ Феофан Затворник радить початківцям вибирати з псалмів відповідний коротенький молитовний вірш, наприклад: "Господи, поспіши мені на допомогу", "сотвори в мені, Господи, серце чисте", "благословенне ім'я Твоє, Господи" чи інший. У Псалмах великий вибір таких молитовних закликів. Протягом цілого дня слід тримати цю молитву в пам'яті і повторювати її якомога частіше, подумки чи пошепки, або краще вголос, якщо ти один і ніхто не чує. В трамваї, на роботі і під час прийняття їжі, постійно, коли тільки є можливість, твори молитву, зосереджуючи увагу на змісті її слів. Так весь день проведи у молитві, аж до вечірніх молитов, що читаються у тиші по молитовнику перед сном. Так творити молитву можна і тим, хто не має можливості усамітнитися для правильного здійснення ранішніх і вечірніх молитов, тому що так молитися можна коли завгодно і де завгодно. Внутрішнє усамітнення замінює недостатнє зовнішнє усамітнення.

Часте повторювання молитви важливе: частими помахами крил, птах злітає вище хмар; плавець мусить змахнути руками багато разів, перш ніж він досягне бажаного берега. Але якщо птах перестане літати,

то він неминуче залишиться на землі серед туманів, а плавцю загрожують темні глибини вод. Перебувай у молитві годину за годиною, день за днем, не ослаблюйся. Але молися просто, без пафосу, без мріяння і всіляких питань. Не турбуйся про завтрашній день (Мт.6:34). Коли настане час, прийде жадана відповідь.

Авраам пішов і не цікавився як виглядає та земля, яку Господь хоче показати мені? Що мене чекає там? Він просто пішов, як сказав був до нього Господь (Бт.12:4). Чини так само. Авраам забрав весь свій маєток зі собою; і в цьому ти повинен наслідувати його. Візьми все, що ти маєш, всього себе у свою подорож, не залишай нічого, що може втримати тебе у країні ідолів, яку ти залишив.

Ной будував свій ковчег протягом ста років, тягнучи колоду за колодою для будування. Чини, як він. Тягни колоду за колодою для свого будування, в терпеливості, в мовчанні, день за днем, не турбуючись про навколишнє. Пам'ятай, що Ной був єдиним, хто з Богом ходив (Бт.6:9), тобто у молитві. Уяви собі ту тісноту, ту темноту, той сморід, в якому він мав жити до того часу, доки зміг вийти на свіже повітря і збудувати жертовник Богу. "Це повітря і цей жертовник Господу знайдеш ти у собі, – пояснює св. Іван Золотоустий, – але тільки після того, як будеш готовий пройти тими самими вузькими воротами, як Ной". Таким чином, ти зробиш все так, як звелів тобі Бог (Бт.6:22) і усякою молитвою і благанням (Еф.6:18) будуєш міст, який поведе тебе від твого тілесного "я", з його багатьма інтересами, до повноти Духа. "З пришестям Єдиного у твоє серце – зникає множина, – каже Василій Великий. – Твої дні будуть цілком і впевнено керовані Тим, Який тримає всесвіт у Своїй долоні".

19.

Про тілесні і розумові плоди молитви

Вправляючись у молитві, ти водночас повинен тримати своє тіло у міцних путах. Всіляка молитва, у якій не змагалося тіло і не сумувало серце, рівноцінна недоношеному плоду лона, тому що така молитва не має в собі душі, – каже св. Ісаак Сірійський, – і така молитва має у собі насіння самозадоволення і тієї гордині серця, яка вважає себе у числі не тільки покликаних, але й вибраних (Мт.22:14). Остерігайся такої молитви. Вона є корінь облуди. Бо якщо серце прив'язане до тілесного, то твій скарб залишається тілесним, а ти уявляєш, що тримаєш небо у своїх тілесних обіймах. Твоя радість буде нечистою і буде виявлятися у надмірних веселощах, словесності і бажанні вчити і виправляти інших, хоча Церква не покликала тебе вчителем. Ти пояснюєш Св. Письмо на свій тілесний розсуд і не терпиш заперечень, і це лише тому, що не турбувався про утиски свого тіла і тим самим не упокорив своє серце.

Істинна радість тиха і постійна, тому Апостол закликає нас завжди радіти (1Сл.5:16). Ця радість виходить із серця, яке плаче над земним і над своїм віддаленням від Джерела Світла. Справжню радість треба шукати у скорботі. Бо сказано: блаженні вбогі духом і блаженні плачучі нині, у тілесному "я", бо утішаться в духовному. Справжня радість є радість потіхи, та радість, яка народжується від усвідомлення своєї слабкості і в Господньому милосерді, і ця радість не виражається в сміху з показом зубів.

Подумай і про інше. Хто прив'язаний до земного, радіє, але й турбується, хвилюється і сумує – стан його душі піддається постійним змінам. Але радість Пана твого (Мт. 25:21) постійна, бо Господь незмінний. Гамуй свій язик одночасно з тим, як утискаєш своє тіло постом і здержливістю. Балакучість – сильний ворог молитви. Пустослів'я заважає молитві. З цієї причини ми за кожне пусте слово дамо відповідь (Мт.12:36). Ти не внесеш дорожню пилюку в ту кімнату, яку хочеш тримати в чистоті. Тому не захаращуй своє серце плітками і розмовами про минущі денні події. Язик, як вогонь, і поглянь, що маленький вогонь так багато може запалити (Як.3:5-6). Але якщо перекрити доступ повітря, то вогонь згасне; не давай волі своїм пристрастям, і вони поступово згаснуть. Якщо трапилося тобі

спалахнути гнівом, то мовчи і не подавай виду, лиш би Господь почув твоє покаяння. Таким чином ти загасиш пожежу вже на початку. Якщо тебе засмутить вчинок іншого, наслідуй приклад Сима і Яфета і покрий його одягом мовчання (Бт.9:23); цим ти притупиш своє бажання засудити, перш ніж воно спалахне полум'ям. Тиша є чашею для чутливої молитви.

Хто хоче навчитися мистецтва чування, повинен вгамувати не тільки свій язик. Він повинен у всьому доглядати за собою (Гл.6:1) і цей догляд повинен сягати до самих глибин. Там, у глибині, знайде він необмежену комору спогадів, думок, уявлень, які постійно рухаються: слід на них накласти пута. Не тривож спогадів, які заважають твоїй молитві, не рийся у своїх старих гріхах, не будь схожим та пса, який повертається до своєї блювотини (Прип.26:11). Не дозволяй пам'яті зупинятися на деталях, які можуть знову збудити твої пристрасті чи дати поживу твоїй уяві. Найулюбленішим місцем диявола є якраз наша уява і там він доводить нас до сполучення згоди і гріха. Він пошкоджує твоє мислення сумнівами і мудруваннями, схиляє до логічних роздумів і доказів світськими питаннями і власними придуманими відповідями. Все це зустрічай словами псалма: Відступіться від мене, беззаконні (Пс.118:115).

20.

Про піст

Піст, що не понад міру і не нижче твоїх сил, допоможе тобі в твоїй пильності. Про діла Божі не слід розмірковувати по насичені черева, бо у повному череві немає бачення таємниць Божих, – кажуть аскети. Сам Христос своїм довгим постом дав нам приклад: Він відігнав диявола після сорокаденного посту. Чи ми кращі від Нього? І ось ангели приступили і послужили Йому. І тебе вони чекають, щоб послужити тобі.

"Піст є утримання від багатослів'я", – каже св. Іван Ліствичник. Він є двері умилення і страх послуху, винищення лукавих помислів і сердечної нечулості. "Піст – це ворота раю. Коли черево утискається, тоді упокорюється і серце. Розум того, що постить, молиться тверезо, тоді як розум нестриманого сповнюється нечистими мріями."

Піст є вираженням любові і відданості, прагненням принести в жертву земні блага, щоб здобути небесні. Наші думки надто сильно зайняті турботами про поживу і про насолодження гортані; прикладемо зусилля, щоб звільнитися і від цього. Так піст є ланкою у боротьбі за свободу і обов'язковою опорою у боротьбі із самонасолодою. Піст, супроводжений молитвою, є великий дар, даний людству, і він дбайливо зберігається тими, хто хоч раз його скуштував.

Під час посту зростає вдячність до Того, Хто дав людині можливість постити. Піст відкриває шлях у сфери, про які ти мав лише слабке уявлення: всі події, всі життєві ситуації, які трапляються у твоєму оточенні, чи в тобі самому, отримують зовсім нове освітлення, все що трапляється отримує новий, глибокий і багатий зміст. Земне мудрування змінюється ясністю думки, бунтівне шукання – спокійним прийняттям всього з вдячністю і покорою. Болючі проблеми, що здаються нерозв'язаними, відкривають свою суть, подібно як розпускається квітка. Молитвою, постом і чуванням треба стукати, бо тому, хто стукає, відчинять (Мт.7:8). Тому піст часто вважається міркою; бо той, хто у багатому утримується – полюбив багато, а хто полюбив багато, тому багато прощається (Лк.7:47).Хто відмовляє собі багато, отримає багато.

Святі Отці радять постити помірно: надто виснажуючи тіло, можна зашкодити душі. До посту треба підходити поступово. Все потребує досвіду, і кожен нехай себе випробовує, беручи до уваги свої можливості і свою роботу. Слід не вередувати щодо їжі. Всяка їжа дана Господом, але слід уникати тієї, яка збуджує тіло з її пристрастями – надмірного вживання спецій, м'яса, вина і всього іншого, що служить для насолодження гортані. Краще споживати їжу дешеву і доступну. Св.

Отці рекомендують споживати їжу раз в день і в такій кількості, щоб не відчувати ситості.

21.

Про уникнення нестриманості

Відомо, що результатом надто кропіткої вправи на роялі можуть бути спазми у пальцях. Те ж може трапитися і з тим, хто надмірно багато пише. Засмучений і збентежений, ще недавно сповнений надії музикант чи письменник змушений припинити роботу; він змушений залишатися бездіяльним і через те піддається багатьом шкідливим впливам. Цей приклад нехай буде для тебе застереженням. Піст, послух, самодокір, пильність і молитва – все це є обов'язковим для отримання навику у твоїй праці, і саме для навику. Для будь-якої праці потрібен розсуд, спокійний розрахунок своїх сил (Лк.14:28-32) без перегинів в ту чи іншу сторону. Будьте мудрі і чувайте в молитвах! – закликає св. апостол Петро, а через нього і Господь(1Пт.4:7).

Джерелом сп'яніння не завжди є вино чи інші п'янкі напої; не менш небезпечне сп'яніння самозвеличенням, яке збуджує нерозумне бажання. Воно примушує свою жертву діяти необдумано, і з'являється перебільшення і нестриманість, а вирощена на такому ґрунті рослина є нездоровою – вона приносить такі плоди, як пихатість, нетерпимість і самовиправдання. Ні, тут не треба ухилятися ні вправо, ні вліво (Вт.5:32) і зовсім не треба надіятись на свої власні сили.

Якщо ми не знаходимо у собі рясних плодів любові, миру, радості, сумирності, смирення, простоти, щирості, віри і довготерпіння, то марні і без користі були всі наші подвиги, – каже преп. Макарій Єгипетський. Праця для врожаю, а жнива належать Господу. Тому слідкуй за собою і будь розсудливим. Коли бачиш, що стаєш дратівливим і нетерпеливим, то трохи полегши свою ношу. Якщо у тебе з'явиться бажання слідкувати за іншими, докоряти їм чи навчати і робити зауваження, це означає, що

ти не на вірній дорозі; тому, хто переслідує сам себе, немає у чому дорікнути іншому. Тому тримайся в тіні, заховайся, увійди до своєї кімнати і зачини свої двері (Мт.6:6), навіть тоді, коли ти з необхідності змушений перебувати у великому і шумному товаристві. А іноді, якщо тобі буде надто важко, вийди звідти, куди-небудь, щоб тільки побути наодинці і заволай з глибини душі до Господа про поміч, і Він почує тебе.

Нехай душа твоя буде, як колеса, – радить старець Амвросій, — чим менше колесо торкається землі, тим легше рухається вперед. Не думай, не говори, не прив'язуйся до земного більше, ніж вимагає потреба. Але пам'ятай також, що колесо, яке знаходиться повністю у повітрі, теж не може рухатися.

22.

Про користування земним і зовнішнім

Ми складаємося з душі і тіла, які у нашій істоті не можна розділити. Тому нехай тіло прийде тобі на поміч. Христос, зійшовши до нашої немочі, користувався словами і жестами, слиною і землею, як засобами. Для нас дозволив Своїй силі зійти з краю одежі Своєї (Мк.5:24:34),через покладення платків і одежі з тіла апостола Павла (Ді.19:12) і навіть від тіні апостола Петра, який проходив (Ді.5:15).

Тому користуйся всім земним, як нагадуванням і підтримкою у твоїй важкій подорожі вузьким шляхом. Нехай білизна снігів, блакить неба, крила метеликів, полум'я вогню і все створене, що бачиш і відчуваєш, нагадує тобі Творця. А найголовніше – користуйся тим, що тобі пропонує Церква у допомогу: віддайте ваші члени на служіння праведності (Рм.6:19). Прийняття Святих Тайн та інших таїнств, Святого Письма, св. ікон, Божої Матері, ангелів і святих, молитви перед ними, запалення свічок, кадіння тиміаму, освячення води, блиск і краса храмів і спів у

них. З вдячністю приймай все це і користуйся для свого напоумлення, самовдосконалення і для помочі у твоїй подальшій подорожі.

Дай волю виявленню твоєї любові до щедрого Подателя любові – Бога, цілуй, прикладайся до хреста і до св. ікон, прикрашай їх квітами; лише придушення зла повинно відбуватися в тиші, все благе нехай отримає свободу виявлення. Якщо дане з любов'ю, приймається з любов'ю, то тим самим поширюється і зростає любов, а до цього і спрямована вся твоя праця. Чим більша ріка, тим більша дельта.

Дай можливість твоєму тілу служити тобі помічником у боротьбі. Нехай тіло буде легким і вільним від земних забаганок. Нехай воно бере участь у твоїй праці. Ти хочеш навчитися покори, нехай і тіло твоє упокорюється і схиляється до землі. Падай на коліна, схили голову до землі, бо після падіння йде вставання у Христі. Роби часто хресне знамення на собі – це молитва без слів. У коротку мить, незалежно від сповільнення слів, знак хреста виявляє твоє бажання йти за Христом, розіп'яти своє тіло і готовність добровільно, без нарікань прийняти все, що посилається тобі. Хресне знамення є також зброєю проти злих духів – користуйся ним часто і з увагою. Дім ніколи не будують без риштування. Лише сильний не потребує зовнішньої підтримки. Але чи ти сильний? Хіба ти не найслабший серед слабих?

23.

Про хвилини темряви

Погода змінюється: то похмуро, то ясно, то знову йде дощ; так само буває і з душею людини. Треба завжди бути готовим до того, що хмари іноді закривають сонце; святі також мали свої похмурі години, дні і тижні. Тоді вони говорили, що Господь залишив їх для того, щоб полишені на самих себе відчули, якими немічними і безсильними вони є, коли позбавлені Його підтримки. Під час такої темряви – все здається

беззмістовним, порожнім і марним, впадаєш у сумніви і спокуси, і це неминуче. Але і з цього можна здобути користь.

Пережити ці похмурі дні найлегше, взявши приклад зі св. Марії Єгипетської. Протягом сорока восьми років вона жила в пустелі за Йорданом і, коли спокуси оволодівали нею і спогади про колишнє її гріховне життя в Олександрії мучили її, аж до бажання залишити добровільне перебування в пустелі, вона лягала на землю, призиваючи на поміч Господа, і не вставала доти, поки не відчувала, що серце упокорюється. Перші роки були важкими. Вона лежала на землі не раз багато днів і ночей, і тільки після сімнадцяти років настав час відпочинку.

Ці дні намагайся проводити в тиші. Не поступайся спокусі піти до інших і розважитися. Не шкодуй себе – втіху знайдеш лише у молитві до Бога: поспіши, Боже, спасти мене, поспіши, Господи, на поміч мені! (Пс.69:2). Я замкнений і не можу вийти (Пс.87:9) та інші. Ти не можеш очікувати справжньої допомоги більше нізвідки: не розтрачуй заради тимчасового полегшення все те, що здобув. Твоя терпеливість і стійкість піддаються випробуванню. Витримавши пробу, дякуй Богові, який дав тобі на це силу. Якщо ж ти не витримав випробування, швидко встань, молись про помилування, і усвідом, що це тобі за ділами твоїми. Бо саме падіння було тобі покаранням, ти занадто надіявся на себе самого. Не забудь подякувати за урок.

24.

Приклад Закхея

Подібно до Закхея ти виліз на дерево, щоб побачити Господа. Ти зробив це не тільки подумки і не тільки містично в душі. Ти людина, і в тебе є тіло; тому ти, як і Закхей, скористався своїми тілесними силами і можливостями, щоб піднятися від землі. Якщо ти зробив це, обдумавши все і спокійно розрахувавши, пам'ятаючи при цьому про тягар свого тіла

і його обмеженість, і якщо ти це робив без страху, не шкодуючи себе і не ухиляючись в різні сторони, то ти піднявся настільки, що можеш через голови людської юрби, тобто через свої світські пристрасті, побачити проблиск Того, кого ти шукав.

Ти зауважиш це, коли будеш відчувати все виразніше свою власну темряву, бо тебе більше не буде тягнути до людей і розваг, і тобі стане зрозумілішим твоє внутрішнє "Я", і ти зрозумієш, яке воно. Можливо, ти думав, що твоє серце, як човен, що похитується безцільно і бездумно, як горіхова шкарлупа без веслярів; тепер же плавання набуло змісту і цілі, і це вже добре. Але все ж таки ти ще той самий малий човен у безмежному морі. Якщо ти йшов правильним шляхом, то тільки тепер бачиш ясно, який слабий і маленький є човник.

Бог всюди випереджує нас, як тільки побачить нашу готовність, – каже архиєпископ Теофілакт Болгарський. Христос сказав Закхею: Зійди швидше, додолу, що означає упокорися, бо сьогодні потрібно Мені бути в домі твоїм! (Лк.19:5). Можна вважати, що "домом" названо серце. Звичайно, каже Господь, ти виліз на дерево, і тим самим переміг якусь частину своїх земних пристрастей, тому що ти "хотів бачити" Мене, це означає, що ти хотів мати можливість пізнати Мене, коли мені належало "йти" до твого серця; але поквапся упокоритися, не чекай і не думай, що ти кращий за інших, бо Я перебуваю в покірному серці. І той зараз додолу зліз, і прийняв Його з радістю (Лк.19:6).

Закхей, начальник митників, прийняв Христа і відразу роздав все, що мав. Половину свого маєтку віддав жебракам, а решта швидко пішло на те, щоб вчетверо повернути тим, від яких забирав з надлишком; бо й він син Авраама (Лк.19:9), він почув голос Господа і вийшов зі своєї землі, і з дому батька свого (Бут.12), де панували егоїзм і пристрасті. Закхей знав, що серце, яке прийняло Христа, треба звільнити від всього іншого: воно повинно відмовитися від всього, здобутого неправедним шляхом, пожадливості тілесної, і пожадливості очей і пихи життєвої (1Ів.2:16). Він зрозумів, що той, хто багатий тут, буде жебраком там; бо бути багатим матеріально означає бути бідним духовно, – каже св. Іван

Золотоустий. Якби багатий не був би дуже бідним, то він не був би дуже багатим. Як неможливо поєднати здоров'я з хворобою, так важко з'єднати любов і багатство, – зауважує св. Ісаак Сірійський, бо той, хто любить свого ближнього, без сумніву віддасть все, що має. Така природа любові. Без любові неможливо увійти в Царство Боже. І Закхей усвідомив це.

Наскільки менший твій достаток, настільки простішим буде твій спосіб життя. Все зайве викинути, і серце зосереджується. Воно потрохи входить в себе і там знаходить сходи до Царства Божого. Тоді і молитва буде проста. Молитва буде зосереджуватися в глибині, буде входити у глибінь. А там є одна молитва – молитва про помилування. Бо чи може грішник, перший зі всіх (1Тм1:15), просити чогось іншого, як не того, щоб Господь помилував його? Чи може він що-небудь віддати, не маючи нічого свого? Чи є у нього власні сили, власна воля, свій розум? Чи може чим-небудь зарадити? Чи знає він що-небудь? Чи він розуміє, чи відчуває що-небудь, що він, сам нічого не маючи, міг би назвати своїм? Він нічим не володіє, бо гріх – це ніщо, це те, чого немає. Гріх – це порожнеча, темінь, заперечення. Грішник знаходиться ніби в порожнечі. Так він бачить себе і наскільки менший його достаток, настільки він багатший, бо порожнеча, яка утворилася в ньому, заповнюється не тлінними речами, а повнотою вічного життя, його світлом і його утвердженням – любов'ю і милосердям; це Господь відвідав його.

Але як може він, грішник, заслужити, щоб Господь його відвідав? Як він може навіть подумати про те, що Господь зглянеться на нього, у його темряву. Як не працює він над очищенням себе, як він не бореться, як не працює над собою, як не намагається йти шляхом св. Євангелія, заповіданого Господом: чуває, постить і всіляко старається переслідувати себе, ради Господа, він все ж бачить, що він постійно впадає у смуток, безсердечність і лінь, нетерпеливість, невдячність і різноманітні пороки. Як може він чекати приходу Господа до себе?

Тому і молиться він: Помилуй мене, Господи! Господи, помилуй мене грішного! Бо я, як міг, намагався виконати все, що повинен був

виконати, служачи Тобі. Я орав ниву серця, яку ти дав мені обробляти, і я пас вівці, які паслися там (Лк.17:7-10), але я лише раб, який нічого не вартий, і без Тебе нічого не можу зробити. Тому помилуй мене і наповни мене Своєю благодаттю. Працею примножує він свою віру (Лк.17:5), через молитву він одержує силу для праці. Так праця і молитва доповнюють одна одну, поки не з'єднаються повністю і будуть єдині. Його працею буде молитва, і молитвою – його праця. Це те, що святі отці називають внутрішнім діянням, сердечною молитвою чи Ісусовою молитвою.

25

Про Ісусову молитву

Згідно св. Авви Ісаї, єгипетського пустельника, Ісусова молитва є дзеркалом душі і світлом для совісті. Хтось порівняв її з тихим голосом, який безперестанно чується в домі. Грабіжники, які підкрадаються у дім, кидаються втікати, бо чують, як хтось чуває в домі. Дім – це серце, грабіжники – злі думки, молитва є голосом чування. Але той, хто чуває, не є вже "Я" сам, а Христос. Духовна праця втілює Христа у нашій душі, і полягає в тому, щоб безперервно тримати Бога у пам'яті; ти вселяєш Господа у середину, у свою душу, у своє серце, у свою свідомість. Я сплю – моє ж серце чуває (Пісня 5:2); сам я сплю, ніби відступаю, а серце моє залишається у молитві, у вічному житті, у Царстві Небесному, у Христі. Моя сутність перебуває біля Першоджерела. Досягнути цього можна лише через молитву, Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене грішного. Молитву цю творять вголос або тихо, про себе, чи лише подумки, повільно, з увагою і в серці, звільненому від всього стороннього. Сторонніми є не тільки земні інтереси, але також різного роду очікування відповідей, всяка мрійливість, цікаві питання і гра уяви. Простота так само необхідна, як і тілесне упокорення та душевна стриманість, і все, що невід'ємне від невидимої боротьби.

Початківець повинен особливо стерегтися всього, що хоч трохи притягує до містики. Молитва Ісусова є діяльність, праця, за допомогою

якої ти працюєш над самим собою, приготовляєш себе для сприйняття тієї сили, яка називається Божою благодаттю, що завжди перебуває у кожному, хто прийняв хрещення, хоча і потаємно. Ти ж приготовляєш себе для того, щоб перебуваюча у тобі благодать могла принести плід. Молитва оплодотворює цю силу в нашій душі; і в цьому й полягає ціль молитви. Молитва – це молот, який розколює шкарлупу; молот твердий, удари болючі. Відкинь всяку думку про насолоду, захоплення, про райські голоси: до Царства Божого є лише один шлях – це шлях до Хреста. Бути розп'ятим на дереві є нестерпно – не чекай нічого іншого.

Ти розіп'яв своє тіло, прибив його до одноманітного способу життя із суворим самонаглядом. За твоєю думкою і твоєю уявою повинен бути такий самий суворий нагляд. Прибий їх до слів молитви, до Святого Письма, до читання псалмів і св. Отців, якщо в тебе є така можливість. Не дозволяй уяві блукати, де завгодно; те, що називається летом думки, є ніщо інше, як безцільне ширяння у світі ілюзій. Як тільки твоя думка не зайнята твоєю службою чи роботою, повертай її знову до молитви.

Слідкуй за тим, щоб твоя уява і твої думки були тобі слухняними, як добре дресирований пес. Ти не дозволяєш йому бігати всюди, гавкати, порпатися в багні і купатися у стічних канавах; таким же чином ти повинен повертати свою думку і уяву, і це ти повинен робити безконечну кількість разів протягом кожної хвилини, що минає. Але якщо ти чиниш не так, то будеш схожий на дикого коня, якого поганяє то один, то інший вершник, поки він покритий піною, не впаде від перевтоми, – каже преп. Антоній.

Надто сильний удар молотом по шкарлупі може пошкодити серцевину. Будь обережний! Відразу ж не переходь на читання тільки однієї Ісусової молитви. Читай ще інші молитовні правила, особливо на початку і вкінці теж. Не будь надто ревним. І не уявляй, що можеш хоч раз як слід вимовити "Господи помилуй". Твоя молитва завжди розсіяна, незібрана – ти ж людина. Лише ангели повсякчасно бачать у небі обличчя мого Отця, що на небі (Мт.18:10); ти, однак, маєш земну плоть, яка вимагає свого. Не взивай до неба і не дивуйся, якщо на початку

забуватимеш свою молитовну працю по декілька годин, а можливо, навіть по декілька діб і більше. Приймай це просто і природно: ти ж незвиклий плавець, який, захопившись іншим, забув слідкувати за поривами вітру. Отже, не чекай нічого від самого себе, але й не вимагай нічого від інших.

Молитва повинна оживити твою думку, зробити її ясною. Тоді вона правильна. Той, хто молиться, все бачить навколо себе, помічає все і спостерігає за всім, але робить це через молитву, яка дає йому всюдипроникаюче і ясне світло. Дух діє в очищеній області нашого внутрішнього "Я". Оскільки ми очищуємо наше серце, ця область збільшується і наша духовна людина росте. Молитва повинна породити внутрішній спокій, мир у скорботі, любов, подяку і упокорення. Навпаки, якщо будеш у стурбованому і напруженому стані, радісно схвильованим чи в глибокому відчаї, переживаючи жаль чи прикрість, чи перебільшене сп'яніння, близьке до почуття насолоди, яке буває при слуханні музики, чи взагалі відчуваєш задоволення і задоволеність, так що ти задоволений собою і всім світом, то ти на невірній дорозі. Ти занадто покладався на себе. Відступи і вернися до самодокору, який повинен бути першим почуттям справжньої молитви. Ангел світла завжди приносить з собою мир, той мир, який темні сили за будь-яку ціну хочуть знищити. Св. Отці по тій прикметі можуть відрізнити світлі і темні сили.

Про безцінну перлину

Скинувши з себе всякі знання, не маючи ніякої доброї думки чи діла, не пам'ятаючи минулого, не маючи бажань у майбутньому, непридатний, подібно зношеній ганчірці, байдужий, як камінь на дорозі, з'їжджений хробаками, як гриб у лісі, вмираючий, як риба на березі, засмучений до сліз цим своїм убогим станом – таким стій на молитві перед Всемогутнім твоїм Суддею, Творцем і Отцем, твоїм Спасителем, Духом Істинним і Життєдателем. І як блудний син молися з глибини своєї ницості: прогрішився я, отче, проти неба й проти тебе, і недостойний вже зватися сином твоїм (Лк.15:21). Господи, Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене грішного.

Ти знаєш свою неміч і бачиш самого себе лежачим, як порох, перед Всемогутнім, і через усвідомлення власної нікчемності зростає твоя любов до ближніх, Господом створених і Ним просвічених. У глибині своєї природи вони носять образ Божий і тому ти готовий жертвувати себе за них. Сталося дивне: чим глибше ти проникнув у своє власне серце, тим вище ти піднявся над самим собою. Твоє зовнішнє життя те саме: ти миєш посуд, доглядаєш за дітьми, ходиш на службу, отримуєш зарплату і платиш податки. Ти робиш все, що роблять і всі люди, які тебе оточують. Але ти відмовився від себе самого. Ти віддав одне, щоб здобути інше.

Маючи Тебе, чого можу я ще бажати? Нічого іншого, як тільки безперервною молитвою приєднуватися до Тебе,— відповідає преп. Іван Ліствичник. Деяких бере в полон багатство, інших – слава, ще інших надбання власності; а моє єдине бажання – бути з Господом.

Молитва, яка охоплює самовідречення, стала твоїм справжнім життям, яке ти підтримуєш ніби заради молитви. Ходиш перед Богом (Бт.6:9), – це є тепер єдине цінне для тебе, і це містить і охоплює все небесне і земне. Для того, хто носить Христа у своєму серці, немає ані смерті, ані хвороби, ані земної суєти; він вже вступив у вічне життя, яке все охоплює. І вдень і вночі Царство Небесне сходить у твоєму серці і зростає, і ти не знаєш як. Бо земля серця твого сама з себе зрощує спочатку зелень, потім колос, а тоді повне зерно в колосі (Мк.4:27-28).

Святі говорять про невечірнє світло. Це світло видиме не людським оком, а серцем, і воно ніколи не перестає зростати у чистоті і ясності. Це світло безперестанку продовжує відходити від пітьми, все збільшуючись; його характерна властивість – постійне очищення. Це світло безконечної вічності, що проникає крізь оболонку часу і матерії. Святі ніколи не кажуть, що це світло дано всім, а лише тим, хто очистив свої серця любов'ю до Господа, добровільно йдучи вузьким шляхом.

Вузький шлях не має кінця: його властивість – вічність. Там кожна мить є початком миті: у теперішнє входить майбутнє; страшний суд у

теперішньому; бо Христос вічно все виконує, як в пеклі, так і на небесах. При появі Єдиного щезає множинність, як в часі так і в просторі. Все одночасно, тепер і всюди, у глибині твого серця. Там знайдеш ти те, що шукав: глибину, висоту і ширину хреста – Спасителя і спасіння. Тому, якщо ти хочеш спасти свою душу і осягнути вічне життя, то невпинно борися зі своєю лінню, осіни себе знаменням хресним і скажи: "Дай мені, Господи, покласти благий початок в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь."

Кінець, і Богу нашому хвала!